

Олег Володимирович ШМАНЬКО

Кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної роботи та кадрової політики Буковинського державного фінансово-економічного університету.

ДИНАМІКА ЗМІН ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У 2014-2016 рр.

(на прикладі соціологічних досліджень серед студентів

Буковинського державного фінансово-економічного університету)

У статті визначені тенденції формування ціннісних орієнтацій української молоді в транзитному українському суспільстві. Виявлено, що в сучасних умовах, коли, прорадянські стереотипи ще не відійшли у минуле, а нові європейські стандарти ще не утвердилися, існує загроза ціннісного відчуження та заповнення цієї прогалини негативними елементами. В той же час в ході проведених досліджень відзначена тенденція до зростання громадянської свідомості молодого покоління, почуття патріотизму, толерантності, поваги до свобод та прав громадян.

Ключові слова: європейські цінності, громадянські цінності, соціалізація молоді, відчуження, аномія, молодіжна політика.

Динамика изменений ценностных ориентаций украинской молодежи в 2014-2016 гг. (на примере социологических исследований среди студентов Буковинского государственного финансово-экономического университета)

В статье определены тенденции формирования ценностных ориентаций украинской молодежи в транзитном украинском обществе. Выведено, что в современных условиях, когда, просоветские стереотипы еще не отошли в прошлое, а новые европейские стандарты еще не утвердились,

существует угроза ценностного отчуждения и заполнения этого пробела негативными элементами. В то же время в ходе проведенных исследований отмечена тенденция к росту общественного сознания молодого поколения, чувства патриотизма, толерантности, уважения к свободам и правам граждан.

Ключевые слова: европейские ценности, гражданские ценности, социализация молодежи, отчуждение, аномия, молодежная политика.

Dynamics of Ukrainian youth value orientations in the 2014-2016 biennium (for example, sociological research among students Bukovyna State Finance and Economics University)

In the article the trends in the development of value orientations Ukrainian youth in transit Ukrainian society. Revealed that in the present conditions, when pro-Soviet stereotypes have not gone back, and the new European standards is not yet firmly established, there is a danger of alienation value and filling this gap by negative elements. At the same time in the course of studies a tendency to increase civic awareness of the younger generation, patriotism, tolerance, respect for freedoms and rights.

Keywords: European values, civic values, socialization of youth alienation, anomie, youth policy.

Постановка проблеми. Останнім часом серед дослідників активізувались дискусії стосовно місця, значення і змісту цінностей в умовах нової соціокультурної реальності. Їх позиції умовно поділились на три групи. Перші стоять на позиціях відродження традиційних моральних духовних історичних цінностей, другі обґрунтовують цінності сформованого гедоністичного суспільства, що базується на задоволенні та споживацькій психології, треті перебувають у стані пошуку нових суспільно-моральних ідеалів, наголошуючи на їх актуальності в умовах відмирання старих ціннісних орієнтацій та не сформованості нових [8, с.79].

Отже, цінності не є «застиглою» категорією, не є привнесеними ззовні а формуються відповідно до тих суспільно-історичних реалій, які складаються

за певних умов функціонування людського суспільства. Згідно концепції Л.С. Виготського, цінності виникають на тому чи іншому етапі історичного розвитку людства в ході його колективної діяльності, відображаючи насущну необхідність соціально-економічного розвитку суспільства, з однієї сторони, і внутріособистісну потребу – з іншої. Цінність, формуючись в тій чи іншій сфері колективної свідомості як його кінцева мета стає загальноприйнятною та загальнолюдською.

В науковій літературі серед численних теоретичних концепцій щодо класифікації цінностей варто виокремити своєрідну ієрархію, запропоновану ще у 70-х рр. ХХ ст. С.Ф. Анісімовим, яка, щоправда, виходячи з існуючих у радянському тоталітарному суспільстві ідеологічних норм, виключала індивідуальні особливості сутності людини. Так, автор запропонував такі групи ціннісних орієнтацій:

- вищі цінності – людство і людина;
- цінності матеріального життя – природні ресурси, знаряддя і продукти праці, необхідні для існування людини та її відтворення;
- цінності соціального життя – сім'я, нація, клас, держава, різноманітні громадські об'єднання, що виникають в процесі прогресивного розвитку людства, а також загальні інститути, необхідні для життєдіяльності суспільства;
- цінності духовного життя і культури – наукові знання, філософські, моральні, естетичні та інші уявлення, ідеї, норми та ідеали, покликані забезпечувати духовні потреби людей.

Не вдаючись у дискусії стосовно співвідношення індивідуально та суспільного, відмітимо однозначність зв'язку між цими групами, де кожна з них у цій ієрархії по відношенню до сусідньої перебуває у залежності [1, с. С.23].

Сучасні науковці відзначають, що проходячи крізь призму індивідуальної життєдіяльності, через внутрішній світ індивіда, цінності включаються у структуру особистості у формі особистісних цінностей, стаючи

одним із джерел мотивації її поведінки [8, с.84]. Тобто, для кожної людини характерна «індивідуальна ієрархія особистих цінностей, які слугують зв'язуючою ланкою між духовною культурою суспільства і духовною культурою особистості, між суспільним та індивідуальним пізнанням» [8, с.85].

Становлення нових поколінь молоді як великих соціально-демографічних груп населення, в яких ціннісна складова перебуває в трансформаційному стані – визначальна складова процесу самовідтворення суспільства. Розвиток кожного молодого покоління відбувається на фоні і в руслі загальних тенденцій цивілізаційного поступу, розвитку конкретного суспільства як перехід молодої людини з одного якісного стану до іншого, якому відповідають зміни її правового статусу, соціально-економічного становища, способів залучення до соціальної структури, характеру життєдіяльності тощо [5, с. 82-84]. В умовах соціально-економічних та політичних потрясінь в Україні та ході її європейських устремлінь особливої важливості набирає питання ціннісного сприйняття цих процесів найактивнішою соціальною верствою – молоддю. Особливо актуальним є моніторинг зміни ціннісних орієнтацій молодого покоління в ході та після революційних потрясінь в Україні 2013-2014 рр., коли суспільно-політичні процеси в державі зумовили прояв молоддю активної громадянської позиції, на зразок того, що відбувалося у 2004 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема духовності та цінностей є центральною дефініцією при вивченні ціннісних орієнтацій особистості. Її суть аналізує ще нормативно-ціннісний підхід до аналізу процесу розвитку суспільства, який веде до класиків соціології: М. Вебера, Е. Дюркгейма, А. Маршалла, В. Парето, Т. Парсонса. Теоретико-методологічні підходи розвивались класичною соціологією та психологією представлені такими авторами, як: З. Бауман, П. Бергер, Т. Лукман, Дж. Мід, П. Штомпка. У пострадянській та вітчизняній науці поняття «цінність» розглядається в працях А. Здравомислова, В. Ядова, А. Кравченко, Т. Заславської, Н. Лапіна,

А. Ковалерова, Л. Овсянецької, М. Скока, М. Сорокіної, Е.Лібанова, С. Франка, П.Флоренського, В.Соловійова, В.Андрущенко, Л.Губерського, М.Михальченко, І.Надольного, В.Пазенюка, В.Шинкарука, В.Воронкова, В.Беха, С. Максименко, М.І. Пірен, М. Михальченка, В.Кононенка, В.Кременя, Л. Сердюк, П.Ситника, В.Трощинського, С.Чукут, В.Скуратівського та ін.

Метою статті є висвітлення основних тенденцій зміни ціннісних орієнтацій молодого покоління в умовах перехідного українського суспільства та наявної суспільно-політичної реальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі дослідження ціннісних орієнтацій української молоді на сучасному етапі у березні 2016 р. нами було проведено дослідження «Майбутні перспективи України очима студентської молоді» серед студентів I курсів економічних спеціальностей Буковинського державного фінансово-економічного університету.

Всього опитано 106 студентів у віці 17-20 років. Відзначимо, що практика проведення подібного опитувальника здійснюється автором протягом останніх 5 років (з 2012 р.) в ході проведення навчальних занять із загальної соціології, що дає змогу порівняти тенденції щодо рівня оптимізму молоді та її місце у майбутньому своєї країни.

На питання «У якій сфері у майбутньому Україна змогла би добитися успіхів?», 11% респондентів назвала економічну, 23 – галузь науки та мистецтва, 3,6 – духовну, 11 – військово-політичну. 5 % опитаних висловили сумніви щодо будь-яких перспектив розвитку, а 31 % респондентів взагалі вибрали варіант «важко відповісти». Якщо порівняти ці дані з моніторингом попередніх років, то можна відзначити тенденцію щодо зростання оптимізму відносно військово-політичного майбутнього України (11 % проти 2-5 у 2012-2013 рр.), а також значного зменшення песимістів, котрі сумніваються, що вдасться досягти чого-небудь (5% зараз, 13-25 раніше). Щоправда, дані 2016 р. показують деякий спад оптимізму порівняно з 2014 р. і пов'язане це, очевидно,

із певним розчаруванням населення відповідно до тієї суспільно-політичної ситуації, що склалася у країні сьогодні.

Наступне питання звучало «Від кого залежить майбутнє України?». Абсолютна більшість опитаних (88%) вибрала варіант «Від спільних зусиль», 9 % - «від уряду», решту респондентам було «важко відповісти». Цікаво, що у попередні роки, незважаючи на подібну тенденцію, частина опитуваних вибирала варіанти «Від Бога» (3-9 %), «Від випадкового збігу обставин» (3-5 %), «Від мене (2-4 %)». Іншими словами, абсолютна більшість опитуваної молоді починає усвідомлювати розуміння спільної відповідальності за майбутнє України.

Цікавим є думка молоді стосовно соціального ідеалу, близького для опитуваних. Кожен третій (понад 35,4 %) називає цим ідеалом ліберальне суспільство західного типу, 32,3 % - національний самобутній ідеал, 16,7 % православне суспільство, 3,2 % пропонують свій варіант відповіді. Привертає увагу той факт, що кожен восьмий студент не визначився із відповіддю (12,4 %). Водночас, певна невідповідність спостерігається при постановці питання наступним чином: «Який соціальний ідеал здатний, на Вашу думку, об'єднати українське суспільство?». Так, якщо твердження стосовно православного суспільства приблизно збігаються (13,8 %), то тих, хто вірить у те, що ліберальне суспільство може об'єднати українську спільноту, дещо менше (21,2 %). Фактично відсоток тих, хто поділяє європейські цінності, в даному питанні проголосував на користь національного самобутнього ідеалу (45,6 %). Впадає у вічі, що 17,0 % пропонують по цьому питанню свій варіант відповіді. Таким чином, значна частина тих, для кого є близькими європейські цінності, все-таки висловилися за те, що об'єднавчим началом для українців має бути національний самобутній ідеал.

Ключовим питанням анкети стало наступне: «Чим особисто Ви готові пожертвувати для здійснення імпонуючого Вам соціального ідеалу?». 36,5 % респондентів висловили готовність пожертвувати «вільним часом», 6,1 % - «кар'єрним ростом», 20,3 % - «розвагами», 3 % - «щасливим сімейним

життям». 34,1 % опитуваних взагалі вибрали варіант відповіді «нічим». По великому рахунку – тільки кожен десятий готовий до серйозних жертв заради реалізації своїх поглядів. Тут чітко простежується проблема формування громадянського суспільства в Україні, коли значна частина молоді не готова брати на себе відповідальність за майбутнє країни.

Інше соціологічне опитування в межах БДФЕУ, здійснене в рамках проведення круглого столу на тему «Вступ України в ЄС: переваги та перспективи очима молоді». Проведено соціологічне опитування студентів I-V курсів віком 18-23 роки шляхом анкетування (всього взяли участь у анкетуванні 89 чоловік). Згідно результатів: 85,5 % опитаних студентів підтримують (або скоріше підтримують) вступ України до ЄС та виступають за поширення європейських цінностей, 14,5% - виступають проти, водночас вірять в те, що Україна стане членом ЄС – 81,6 %. Щодо хронологічних термінів вступу України до ЄС, то 59% респондентів, які підтримують вступ України до Європейського Союзу вважають, що Україна стане членом ЄС через 10 років, 41%, що це питання довшої перспективи [12, С. 66-68]. Загалом було відзначено готовність і бажання молоді стати частиною Європейського Співтовариства, адже це дасть нові можливості для розвитку країни, підвищення рівня соціальних і економічних стандартів, гарантує безпеку та утвердження європейських цінностей. При порівнянні з матеріали попереднього дослідження, можна припускати про те, що відсоток «єврооптимістів» більший серед студентів старших курсів. Очевидно, це пояснюється кількома чинниками, серед яких участь у програмах обміну з вищими навчальними закладами європейських країн, процес адаптації студентів – вихідців із сільських населених пунктів тощо.

Можна констатувати, що останнім часом важливе місце у мотиваційних прагненнях української молоді займають орієнтації, пов'язані з самоствердженням. Молоді українці прагнуть активніше будувати професійну кар'єру, досягати успіху в навчанні, науці, бізнесі, проявляючи компетентність та професіоналізм у відповідності із соціальними стандартами, отримувати

нові враження і задоволення. Ця загальна тенденція спостерігається і у суттєвих відмінностях між молоддю і людьми, старшими за 25 років, за інтегральними ціннісними вісями: молодь є значно відкритою перед новим досвідом і орієнтованою на задоволення власних потреб, ніж покоління старших.

На основі аналізу опитувальників, здійснених на базі студентів БДФЕУ, нами зроблено порівняльну характеристику даних, здійснених українським дослідником М.В. Мосьондзом стосовно ранжування ціннісних пріоритетів молоді у зрізах 2012 р., що дало змогу встановити наступну тенденцію: попри домінування у сучасної української молоді таких цінностей як сім'я, матеріальні блага, професійної майстерності на кілька порядків вище (з 8-12 позиції на 4-6) піднялися такі як чесність, чіткі життєві цілі, принциповість. Можливо, це пов'язано зі специфічною ситуацією у західноукраїнському регіоні в другій половині 2015 р., і, зокрема, на Буковині, де студенти окремих ВНЗ перед загрозою ігнорування їх інтересів з боку органів державної влади проявили консолідовану, чітку і свідому громадянську позицію з метою захисту власних прав.

Порівняльний аналіз статистичних даних показує швидкоплинні зміни у поглядах молодого покоління на базові цінності сучасного суспільства. Так, нами були проаналізовані та переглянуті статистичні дані Л.Д.Бевзенко (дані 2009 р.). Дослідження 2009 р. показали, що 6 % респондентів вважали прийнятним для себе шахрайство, 3,5 % – рекет, вимагання, а 26 % – шлюб «заради грошей» (причому частка представниць жіночої статі тут переважає не так суттєво, як очікувалось). Було констатовано, що бажання бути соціально успішним, багатим, шановним і керувати людьми переважало над загально гуманістичними цінностями. Так, згідно з даними Інституту соціології НАН України того ж року, в уявленнях про успіх в житті матеріальний достаток (82 %) обирають практично на рівні з фізичним здоров'ям, при цьому можливості для самореалізації, розвитку здібностей залишаються на останніх позиціях (11 %). Водночас, дані 2015 р. показують

якраз ріст на 15 % саме бажання самореалізації на основі власних здібностей та кваліфікацій, що свідчить якщо не про оздоровлення молодого покоління, то про появу в ньому творчої активної меншості, здатної в подальшому до активних дій заради себе та блага суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, незважаючи на те, що нині склалася дуже важка соціально-економічна і суспільно-політична ситуація у країні, події останніх років все-таки довели безпідставність поглядів песимістів стосовно відсутності активної громадянської позиції молоді відносно векторів розвитку українського суспільства. Моніторинг поведінки молодіжного середовища на сучасні виклики свідчить про активізацію порівняно з попереднім періодом молодого покоління та небажання лишатись осторонь важливих суспільно-політичних подій. Соціокультурна реалізація тут можлива за умов задоволення людиною духовних потреб, а не матеріальних, адже саме культура виступає рушійним способом становлення людини.

Зазначені результати показують необхідність подальшої активізації гуманітарної складової навчально-виховного процесу ВНЗ відносно молодого покоління щодо формування та закріплення громадянських, політичних, духовних цінностей. Сьогодення вимагає нових підходів та методів в даній площині, в тому числі використовуючи напрацювання європейських країн.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у визначенні ролі політико-владної еліти, державних та недержавних організацій, інших інститутів громадянського суспільства у проведенні та реалізації ефективної молодіжної політики з метою формування таких ціннісних орієнтацій, які мали би базуватися на засадах людиноцентризму, толерантності, поваги до честі, моралі, гідності та духовності кожної молодої особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Анисимов С.Ф. Ценности реальные и мнимое / Анисимов С.Ф. – М.: Мысль, 1970. – 183 с.

2. Артемонова Т. Основні духовні пріоритети студентської молоді: напрями трансформації / Т. Артемонова // Вища освіта України. – 2008. – №1 – С.72-75.
3. Воропаєва В.Г. Теоретико-методологічні засади розвитку ціннісних орієнтацій сучасної молоді в умовах трансформації сучасного суспільства / В.Г. Воропаєва // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2013. – Вип.55. – С. 257-267.
4. Пірен М. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі / М. Пірен, О. Цілюрик // Український науковий журнал «Освіта регіону». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/648>
5. Пірен М.І. Європейські цінності – базова основа реформування державної кадрової політики в Україні / М.І. Пірен // Державна служба в Україні: досвід, проблеми, перспективи: / За заг. ред. Всеукраїнської науково-практичної конфер. (м. Київ, 24 червня 2015 р.) – К.: Вид-во Ліра, 2015. – С.82-87.
6. Савчук О.В. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді / О.В. Савчук [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob16_60-67.pdf
7. Скок М.А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента / М.А. Скок // Вісник ЧДПУ. Серія: Психологічні науки : [зб. наук. праць] / [Гол. ред. М.О. Носко; Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка]. – Чернігів: Ред.-вид. центр ЧДПУ, 2002. – Вип. 11. – С. 128-132.
8. Федосова І.В. Проблема ціннісних орієнтацій в науковій літературі / І.В. Федосова. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.litera.inst-et.ru/admin/pdf/20110221154632file.pdf>
9. Целякова О.М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві / О.М. Целякова

// Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – Вип.38. – С. 222-233.

10. Шапошникова І.В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді / І.В. Шапошникова // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. міжвузів. зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя: Астропринт, 2013. – Вип.57. – С. 181-187.

11. Rokeach M. The Nature of Human Values / M. Rokeach. – New York: The Free Press, 1973. – 438 p.

12. Шманько О.В. Проблема ціннісного відчуження сучасної української молоді та шляхи її подолання / О.В. Шманько // Інформаційні технології, економіка та право: стан та перспективи розвитку. (ІТЕП-2016): матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів, 14-15 квітня 2016 р. / Міністерство освіти і науки України, ПВНЗ «Буковинський університет». – Чернівці: Книги – XXI, 2016. – С.66-68.

REFERENCES

1. Anisimov S.F. Tsennosti realnyie i mnimoe / Anisimov S.F. – М.: Myisl, 1970. – 183 s.

2. Artemonova T. Osnovni dukhovni priorityty studentskoi molodi: napriamy transformatsii / T. Artemonova // Vyshcha osvita Ukrainy. – 2008. – №1 – S.72-75.

3. Voropaieva V.H. Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku tsinnisnykh orientatsii suchasnoi molodi v umovakh transformatsii suchasnoho suspilstva / V.H. Voropaieva // Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. – 2013. – Vyp.55. – S. 257-267.

4. Piren M. Tsinnisni oriientatsii molodi v ukrainskomu suspilstvi na suchasnomu etapi / M. Piren, O. Tsiliuryk // Ukrainskyi naukovyi zhurnal «Osvita rehionu». [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://social-science.com.ua/article/648>

5. Piren M.I. Yevropeiski tsinnosti – bazova osnova reformuvannia derzhavnoi kadrovoi polityky v Ukraini / M.I. Piren //Derzhavna sluzhba v Ukraini: dosvid, problemy, perspektyvy: /Za zah. red. Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konfer. (m. Kyiv, 24 chervnia 2015 r.) – K.: Vyd-vo Lira, 2015. – S.82-87.
6. Savchuk O.V. Dynamika tsinnisnykh oriiantatsii ukrainskoi molodi / O.V. Savchuk [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob16_60-67.pdf
7. Skok M.A. Tsinnisni oriiantatsii osobystosti suchasnoho studenta / M.A. Skok // Visnyk ChDPU. Serii: Psykholohichni nauky : [zb. nauk. prats] / [Hol. red. M.O. Nosko; Chernihivskiy derzhavnyi pedahohichniy universytet im. T.H. Shevchenka]. – Chernihiv: Red.-vyd. tsentr ChDPU, 2002. – Vyp. 11. – S. 128-132.
8. Fedosova Y.V. Problema tsennostnykh oryentatsiy v nauchnoi lyterature / Y.V. Fedosova. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.litera.inst-et.ru/admin/pdf/20110221154632file.pdf>
9. Tseliakova O.M. Dukhovnist i tsinnisni oriiantatsii studentskoi molodi Ukrainy v transformatsiinomu suspilstvi / O.M. Tseliakova // Humanitarniy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. – 2009. – Vyp.38. – S. 222-233.
10. Shaposhnykova I.V. Formuvannia tsinnisnykh oriiantatsii suchasnoi ukrainskoi molodi / I.V. Shaposhnykova // Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky. mizhvuziv. zb. nauk. pr. / Klasych. pryvat. un-t. – Zaporizhzhia: Astroprynt, 2013. – Vyp.57. – S. 181-187.
11. Rokeach M. The Nature of Human Values / M. Rokeach. – New York: The Free Press, 1973. – 438 p.
12. Shmanko O.V. Problema tsinnisnoho vidchuzhennia suchasnoi ukrainskoi molodi ta shliakhy yii podolannia / O.V. Shmanko //Informatsiini tekhnolohii, ekonomika ta pravo: stan ta perspektyvy rozvytku. (ITEP-2016): materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh ta studentiv, 14-15 kvitnia 2016 r. / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, PVNZ «Bukovynskiy universytet». – Chernivtsi: Knyhy – KhKhI, 2016. – S.66-68